Всяка неделя отиваха на старото православно гробище, където сред гъсталака от скромни надгробни паметници и килнати дървени кръстове, се издигаше последната останала собственост на фамилията Хаджи-Баняц: великолепна гробница от полиран черен гранит с рамка от бял вълнист мрамор. Отстрани висяха две кандила от шлифовано стъкло, които много напомняха на Херцег файтонджийски фенери. В най-фин чернозем, донасян всяка пролет от Хайрия Пита с чувал до гробището, растяха цветя, чиито имена Херцег не знаеше, но всяко листенце в тази задгробна нива, която той плевеше, браносваше и по време на сушите поливаше с лейката, представляваше за буйното му детско въображение повече от живо същество - това бяха цветязнаци, чрез които мъртвите желаят да ни се обадят и ни съобщят за царството на тъмнината. Тук бяха поникнали тъмновиолетови цветя с причудливи бели шарки, с форма на спирали, звезди или мъртвешки глави, а имаше и цветя, които напомняха на току-що кацнали нощни пеперуди от страната на въздишките. Нежните зелени стъбълца бяха израсли от телата на заровените Хаджи-Банци; всеки от тези мъртъвци, чиито имена бяха издълбани в гранита, покрит със злато, имаше свое цвете. Белите и жълтите перуники с широки листа, за Херцег бяха старите хаджии - Гаврило и Петър (починали в мир през 1923), докато дребните цветове на крина, вечно неспокойни и потрепващи, представляваха нежните души на малките Хаджи-Банци, умрели от испанска треска, преди още да са проходили. Двамата близнаци, които само за миг-два се бяха спуснали на земята от някакво пересто облаче, от което идват децата, се бяха огледали около себе си и, след като установили къде са попаднали,

бяха решили, че няма никакъв смисъл да останат за по-дълго тук - и отново се бяха върнали на небето, оставили след себе си само златни букви в гранита и душите си под формата на цветя, които грижливата Хайриина ръка беше повикала от земята и беше отгледала.

И както се бореше да запази каквото и да било от собствеността на Хаджи-Баняц, сражавайки се с тълпата, която обираше изоставените развалини, като скимтеше и мърмореше по своя ням начин, упорита като малък паяк, защитаващ паяжината си, и както пазеше в своя бордей всичко, което беше успяла да грабне и спаси - разешени бело-черни обувки на стария Илия, чифт свещници и стъклен сервиз за сладко, две грамофонни плочи и развалена пишеща машина марка "Ремингтон" (накрая и Нико Н. Херцег, жив, който също принадлежи на стария Хаджи-Баняц) - така Хайрия Пита бдеше и над техните мъртвци, търпеливо чакайки часа, когато някой от фамилията, на която кой знае защо беше служила вярно, ще се върне, за да му даде отчет и предаде спасеното. И колкото и да беше неимоверен гладът и крайна нищетата, в която живееха старицата и момчето, низвергнато от престола си на принц, тя никога не се подаде на изкушението да продаде дори и една от вещите, които криеше под пезула. Веднъж месечно среброто беше изваждано от стария дървен сандък и под светлината на свещта, зад затворените прозорци, затъмнени с одеяло, Хайрия чистеше всеки потъмнял екземпляр от прибора за двайсет и четири души, който също беше успяла да изрови от пепелището. За да не чуят случайно съседите звъна на благородния метал, тя през цялото време, докато търкаше среброто, мънкаше до безкрайност думите на някаква стара песен, като се вайкаше на края на всяка строфа, сякаш баеше и врачуваше:

"Ой, девойко, Стамболийо, Стамболийо!
Стамбул ти се е съборил, съборил!
Либе ти се разболело, разболело!
Либето ти ще умира, ще умира!
Че нека мре, щом ще мре, че нека мре!
Не можеш с туй си отмъсти, отмъсти!
Сколуфи съм закитила, закитила!
Момци съм си примамила, примамила!
И Алия Сарайлия, Сарайлия,
И Омер златаря, Омер златаря,
който кове пръстени, пръстени
и за ръце гривни, за ръце гривни,
а за глава златно клонче - златно клонче... "

И така, докато Хайрия се занимаваше с гробницата на Хаджи-Банци, тананикайки си под носа някакви само на нея познати заклинания, които кой знае кога и къде беше научила, слугувайки по къщите повече от половин век, Нико бродеше из гробището през гората от бетонни херувими, разглеждаше фотографиите на покойниците с избледнял цвят на керамична сепия, сричаше стихове, пълни с болка по онези, които завинаги са напуснали своите близки... Внимателно заобикаляше пресните гробове, обрасли с млада трева, плашейки се, да не би случайно да настъпи някой мъртвец по корема или главата. Галеше с пръсти гладките каменни лица на девойки с разпуснати коси, висеше се по клоните на плачещите върби, като разгръщаше страница по страница този алманах на гражданската смърт.

Така веднъж съвсем случайно откри някаква гробница, чиято пукната надгробна плоча беше отместена малко настрани тъкмо толкова, колкото е достатъчно да се провре оттам кльощавото тяло на момчето. Първо се вслуша в мрачната вътрешност на подземната раковина, която кън-

теше, умножавайки дишането му, а след това се окуражи и се спусна в "долния свят" и така, стъпка по стъпка откри съвсем празна, вероятно ограбена гробница, в чиято челна бетонна стена беше издълбан малък олтар - всъщност параклисче, където откри по чудо запазена Богородица от синя майолика (художествена керамика с непрозрачна глазура, б. пр.). Чуваше как клокочат подземните води, които отмиваха плесента от всички стени и се изтичаха неизвестно къде през някаква пукнатина на пода. Седна на една бетонна пейка и подгъна крака. Наблюдаваше триъгълния къс небе над главата си. Значи тук живеят мъртвите, мислеше си той удивен и същевременно уплашен. Не си спомня точно колко беше прекарал първия път долу, в задгробната килия, сред мъртвите съседи отляво и отдясно, от юг и от север, докато отчаяната Хайрия Пита го търсеше, лутайки се из лабиринта от чимшири и кипариси, разгръщаше плачещите върби, спъваше се в тежките вериги и гирлянди. Момчето сякаш беше "вдън земя пропаднало"! Накрая го откри слабо ехо от старческия й глас: "Нико, Нико, обади се де си!" - и той почти замаян от застоялия въздух излезе от гробницата сънлив и заслепен от разкошния слънчев ден, като се смееше на Хайрииния страх. Не й откри тайната на долния свят и често отиваше да поседи малко под земята, винаги, когато Хайрия се захласнеше по цветята, докато един ден не намери гробницата затворена: мъртвите изглежда се бяха върнали от своя излет! В някои по-късни постъпки на Нико Херцег мнозина зложелатели виждаха порядъчно жестоко равнодушие: "Как си могъл?!" - питаха го след интервютата му с умиращи, на които тикаше микрофона под едва доловимия им дъх. Подобен въпрос потрепваше неизговорен върху устните на онези, които го наблюдаваха как хладен и равнодушен изпраща до гробището най-близките си прия-

тели и колеги, без нито една сълза, трепване или какъвто и да е признак на състрадание, а дори, както бяха забелязали някои, и с почти подигравателна усмивка в ъгълчето на устните! Но Херцег не беше безчувствен! Само че прекалено често се беше озовавал в близост до смъртта още от малък и затова вярваше, че и за смъртта, както и за самия живот, е необходима дълга подготовка и безброй тренировки. В края на краищата, не трябва да се забравя, че Херцег беше ДЕТЕ НА СМЪРТТА - нейно чедо, пуснато да се върне изпод тъмното кадифено крило сред живите още онзи април, , когато тази сива дама беше пощадила само него, за да бъде за известно време свидетел, дотогава, докато и на него, както и на останалите смъртни, не му дойде редът. Той още като дете беше ТАМ ДОЛУ и повече не го беше страх от празното ехо, из което се лутат сенките на мъртвите. Окопаваше и поливаше душите им, преселени в перуника, в крин, в градинска теменуга и шибой - те имаха свой таен договор. Редом с милиардите хора от планетата Земя, които се блъскаха да стигнат до някаква цел, до местенцето си под слънцето, криейки се, убивайки и пречейки си един на друг, биейки се и хапейки, чакайки на безкрайни опашки, тичаше и той, Нико Херцег, тъпчеше и беше тъпкан, но всичко това вършеше само една част от него - само онзи Херцег, определен за състезание, предопределен за игра, докато другият клечеше задрямал в изоставената гробница, от която бяха избягали мъртвите, долавяйки как горе, на повърхността на земята го вика гласът на Хайрия Пита, неговата втора майка:

"Нико, Нико, де си? Обади сеееееее...!"